

ABOUT SUVOROVSKY PRINCIPLES OF EDUCATION

This article analyzes the principles of education and training, which A. V. Suvorov attached great importance. Particular attention is given to education by establishing the qualities required for a full human life and society in general, as well as the formation of the qualities of a warrior.

Key words: A. V. Suvorov, education, warrior, personality.

Н. А. Петрова

О СУВОРОВСКИХ ПРИНЦИПАХ ВОСПИТАНИЯ

Статья посвящена анализу принципов воспитания и обучения, которым А. В. Суворов придавал большое значение. Особенное внимание уделено воспитанию посредством формирования качеств, необходимых для полноценной жизнедеятельности человека и общества в целом, а также формированию качеств воина.

Ключевые слова: А. В. Суворов, воспитание, воин, личность.

УДК 94(470+571):355.1001.73«1993/1996»

М. П. Сухушин

ЕВОЛЮЦІЯ РЕФОРМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ 1993–1996 РР.: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядається вплив внутрішньополітичних чинників на військове будівництво в Російській Федерації в 1993–1996 рр. Показані підходи до реформування армії державних структур і окремих політиків. З'ясований механізм прийняття рішень щодо реформи Збройних сил країни.

Ключові слова: військова реформа, Верховна Рада, президент, Міністерство оборони.

Дослідження військової реформи в Російській Федерації (РФ) досить важливе з точки зору визначення результатів проведення суспільних реформ в кризових умовах. Співставлен-

ня російського варіанту трансформації Збройних Сил (ЗС) з українським дозволить уникнути ряду негативних моментів, які проявились під час перебудови армії Росії. Тим паче, що і російська, і українська нові армії вийшли із радянських Збройних Сил. Питання про вплив внутрішньополітичних чинників на розвиток Збройних Сил РФ в 1993–1996 рр., незважаючи на його наочність, практично не вивчене в літературі. В історіографії присутні констатації фактів зв'язку воєнної політики Росії на даному етапі із соціальними аспектами, але конкретний механізм його не розглядався. Метою роботи автор ставить дослідження факторів впливу внутрішньополітичних чинників на військове будівництво в РФ в 1993–1996 рр.

Одним із найважливіших наслідків подій 21 вересня — 4 жовтня для Збройних Сил після розпуску Верховної Ради РФ був перерозподіл повноважень з питань воєнної політики між президентом і законодавчим органом на користь президента. Відповідно, конкретні концепції та заходи розбудови ЗС відпрацьовувались головним чином вже в Міністерстві оборони (МО). 2 листопада 1993 р. президент РФ Б. М. Єльцин затвердив своїм указом запропонований Радою безпеки РФ документ «Основні положення воєнної доктрини Російської Федерації» [3]. Доктрина достатньо виразно визначила три основні завдання Збройних Сил Росії: ефективне стримування загрози ядерного нападу на Росію і країни СНД, стримування загрози широкомасштабного воєнного нападу на Росію і країни СНД, можливість ведення локальних війн і миротворчих операцій в межах колишнього Радянського Союзу [4, 64–65]. Показово, що після розстрілу танками і силового захоплення будинку Верховної Ради була значно розширена і більш чітко визначена сфера застосування армії. ЗС та інші війська могли бути задіяні для припинення «будь-якого протиправного озброєного насильства ... в межах території Російської Федерації, які загрожують її життєво важливим інтересам» [5, 36]. Симптоматично, що в закон «Про оборону» поправок не внесли і виникла колізія, коли існують два підходи, що не співпадають, до питання про призначення армії [5, 36, 40]. Слідом за тим виправлення у потрібному напрямку зазнали документи, раніше вже прийняті Верховною Радою. Нова редакція закону «Про оборону» була прийнята 24 грудня 1993 р. Закон надавав прези-

денту РФ надзвичайно широкі прерогативи у військовій сфері. Більша частина їх раніше була прерогативою Верховної Ради. Отож, виявились значно звуженими у порівнянні з 1992 р. повноваження Федерального зібрання (колішні Верховна Рада і Державна дума). Тепер воно тільки розглядало витрати на оборону і питання можливості використання ЗС Росії за межами її території [11, 35]. Із закону «Про воєнні обов'язки і військову службу» вилучили положення, що пов'язувались із верховенством Верховної Ради у воєнних питаннях. Так, якщо раніше призначення генералів на посади та присвоєння генеральських звань проводилось президентом після проходження ними комітетів Верховної Ради, то тепер це право повністю перейшло до президента. Зовсім була вилучена стаття 9 про призупинку проходження військової служби у випадку обрання військовослужбовця народним депутатом [12, 59–61].

Змінились і відносини між МО і парламентом. В нових умовах урядовці значно простіше добивались своїх цілей. Чеченські події стали наслідком, в тому числі, і тих змін у військовому законодавстві, що відбулись після жовтня 1993 р. Нова редакція закону «Про оборону» дозволила президенту і уряду задіяти армію у військовій компанії в Чечні (1994–1996 рр.). Величезні кошти, які пішли на війну, зірвали будь-які намагання покращити становище армії. Про втрати позицій в процесі реформування армії експерти почали говорити вже під час конфлікту [16, 184–198]. Іншу позицію займали військові. Вони достатньо оптимістично сприймали ситуацію в армії. В статті під красномовною назвою «Військова реформа як дзеркало російської економіки», опублікованій в «Красной звезде» в лютому 1996 р., підтверджувалась генеральна трьохетапна лінія МО щодо будівництва ЗС, викладена П. С. Грачовим на травневій нараді 1992 р. І робився висновок: «Якщо враховувати фінансовий голод, війну в Чечні, то можна тільки дивуватись: як багато зроблено?» [8, 24 лютого]. Проте вже невдовзі реалії військового життя поставили під сумнів подібні вислови керівників ЗС. Про це свідчить пакет документів, прийнятих в травні 1996 р. Першим з'явилися підписані 16 травня 1996 р. укази президента РФ «Про порядок спрямування військовослужбовців строкової служби за призовом для виконання завдань в умовах озброєних конфліктів і для участі в бойових діях» і

«Про перехід до комплектування посад рядового і сержантського складу Збройних Сил і інших військ Російської Федерації на професійній основі» [8, 18 мая]. Перший визначав участь в бойових діях військовослужбовців виключно на добровільній основі і перевод всіх частин, що виконують завдання в умовах озброєних конфліктів, на контрактну систему комплектування. Згідно другого указу, ЗС та інші війська РФ переводились на комплектування посад рядового і сержантського складу на основі добровільного прийому громадян на військову службу за контрактом. Слідом за указами Б. М. Єльцин звернувся з листом до особового складу ЗС, в якому вказав основні напрямки подальшого їх будівництва: «Ми чітко розуміємо, що військова реформа і військове будівництво — загальнодержавне завдання. Головна мета військової реформи є створення професійної армії, що користується народною підтримкою, авторитетом і пошаною, армії, що забезпечена всім необхідним, добре навченої, готової до виконання свого обов'язку» [8, 25 мая].

Більш розширену програму подальшого реформування армії президент Б. М. Єльцин розкрив в своєму виступі перед керівним складом ЗС РФ 31 травня. І, нарешті, вирішальним кроком у військовій реформі на тому етапі стала нова редакція закону РФ «Про оборону», підписана президентом того ж дня [8, 1 июня]. Закон увібрав у себе попередні травневі 1996 р. укази президента, задекларував закінчення перебудови оборонно-промислового комплексу, реалізацію заходів соціального забезпечення військовослужбовців, поліпшення системи військової освіти. Однак конкретних кроків виявилось небагато: зростання ролі Генерального Штабу (ГШ) як органу оперативного керівництва ЗС, запровадження положення про перепідпорядкування усіх військових формувань під час збройної боротьби під одне командування тощо. Але травневі укази вже невдовзі почали критикуватись навіть військовими. Одним з перших указ про перехід армії з 2000 р. повністю на професійну основу піддав критиці новий міністр оборони І. М. Родіонов [1, 499]. І згодом, після звільнення І. М. Родіонова, військові вчені продовжили критику указу, вказавши, що існуючі контракти є такими тільки за назвою, а не за суттю, а сам указ потрібно розглядати лише як постановку довготермінового завдання [15, 8–9].

Після цього остаточне прийняття рішень щодо питань військового будівництва, реформування ЗС РФ формально повністю перейшло до створеної в липні 1996 р. Ради оборони Російської Федерації [14], секретарем якої став Ю. М. Батурін, людина із близького оточення президента. Процесуально Рада оборони повинна була затверджувати документи відносно воєнної реформи, а готувало їх МО. Однак історія 1997 р. з прийняттям концепції реформи показала, що провідну роль відігравали президент та його оточення. Проект реформи готували міністр оборони І. М. Родіонов і начальник ГШ В. Самсонов. Проект суттєво відрізнявся від підходів старого міністра П. С. Грачова, якій видавав за військову реформу об'єктивно необхідне скорочення армії. І. М. Родіонов пропонував реформування армії як складову частину перебудови всієї системи оборони держави — від свідомості людей до воєнної доктрини. Чинників Ради оборони не влаштовувало небажання МО відмовитись від проведення військової реформи за рахунок самої армії, в чому вони і звинувачували керівництво МО. В результаті, замість обговорення проекту військової реформи на засіданні Ради оборони 22 травня 1997 р., президент Б. М. Єльцин, не забажавши навіть вислухати доповідь, відправив у відставку міністра оборони і призначив на цю посаду І. Д. Сергєєва. Новий проект реформи знову готували військові: група офіцерів під керівництвом генерал-полковника В. Манілова, який зробив стрімку кар'єру від співробітника «Красной звезды» до заступника начальника ГШ [2, 120–128]. Паралельний проект концепцій військової реформи, що був підготовлений до початку липня 1997 р. групою експертів Державної думи РФ на чолі з А. Г. Арбатовим, яка передбачала комплекс широких заходів у різних сферах суспільства, був залишений без уваги.

Надзвичайно симптоматичною була процедура прийняття рішень з військової реформи. По-перше, воно супроводжувалось масштабною пропагандою реформи в «Красной звезде» в червні — липні 1997 р. По-друге, рішення про реформу приймалось в кулуарній обстановці — навіть для комітету Думи з оборони сутність обговорення проекту залишалась закритою.

Отож, попри будь-які заяви, проект реформування армії готувався самими військовими. Як підкреслив І. Д. Сергєєв, «хто ще, окрім нас, це може зробити?» [6, 22 юля].

Однак 8 липня президент підписав два укази: «Про заходи щодо ліквідації заборгованості з виплат заробітної плати робітникам бюджетної сфери і грошового утримання військовослужбовцям і співробітникам органів внутрішніх справ Російської Федерації» та «Про реформування державних унітарних підприємств, що входять до складу органів будівництва і розквартирування військ Збройних Сил Російської Федерації» [9, 11 июля]. І вже зовсім несподівано 16 липня під час відпочинку президента в Шуйській Чупі, куди прибув В. С. Черномирдін, був «обговорений і підписаний указ президента стосовно військової реформи» [9, 8 июля]. Цей указ «Про першочергові заходи з реформування Збройних Сил Російської Федерації і удосконалення їх структури» [13] передбачав скорочення військ на 500 тисяч до 1999 р., об'єднання та перейменування двох родів ЗС, перейменування управління головнокомандуючого Сухопутних військ на головне управління Сухопутних військ, надання воєнним округам статусу оперативного-стратегічного командування ЗС на відповідних стратегічних напрямках та фінансове забезпечення за рахунок приватизації.

Неефективність запропонованих заходів образно змалював спеціаліст в області менеджменту М. Кругов, який показав, що об'єднання військ Протиракетної оборони з Ракетними військами стратегічного призначення є типовим бюрократичним прийомом з метою «підживлення» одних військ, близьких до міністра оборони, за рахунок інших [10, 14]. В коментарі до указу президента секретар Ради оборони Ю. М. Батурич заявив, що обговорення цього указу не буде, а Рада розгляне дещо пізніше, коли буде готовий (дату визначить президент) проект повної концепції військового будівництва [9, 19 июля]. Секретар Ради визнав, що останнього варіанту указу не бачив. Отож, треба поспішати, бо не прийняті воєнна доктрина, основи концепції воєнної безпеки, після чого і можливо проведення власне військової реформи. Проте ключовий, як вбачається, документ передбаченого реформування, указ «Про зміну порядку реалізації майна, яке звільняється, акціонування і приватизацію підприємств воєнної торгівлі» [9, 29 июля] президент підписав 23 липня 1997 р. Як заявив перший віце-прем'єр Б. Немцов, під указ підпадали торговельні підприємства, спортивні споруди, ремонтні організації, в тому числі 9300 магазинів, кафе,

підприємств побуту, 14 об'єднань. За його словами, всі вони збиткові і утримувати їх — абсурдна політика. А ось після приватизації 87 % отриманих коштів піде на виконання соціальних потреб армії [9, 25 юля]. А в пакеті з цим указом Б. М. Єльцин підписав ще указ «Про підготовку управлінських кадрів для організації народного господарства Російської Федерації» [9, 29 юля], згідно якого краща частина звільнених в запас офіцерів буде направлятись за кордон для перенавчання.

Російське суспільство неоднозначно сприйняло оголошену реформу. Це визнав сам президент у радіозверненні до громадян країни. За його словами, «деякі політики і деякі генерали ці укази сприйняли в штики» [23, 16 юля]. За логікою його промови головне невдоволення викликало скорочення армії. Однак вже в зверненні до російських військових, надрукованому в «Красной звезде» 30 липня, зазначалось, що Росія приступила «до реалізації ключових заходів з військової реформи» [9, 30 юля]. Зважаючи на те, що об'єднання, перейменування і чергове скорочення вже проходили в ЗС, головними заходами слід визнати приватизацію військового майна. Зважаючи на те, що намагання попередників І. Д. Сергєєва отримати кошти на проведення реформи зустрічали різке неприйняття президента, проведення армією будь-яких заходів за рахунок власних ресурсів зустріло схвалення з боку вищого керівництва. Недаремно Б. М. Єльцин подякував міністру оборони за енергійну роботу.

Разом із тим, не слід применшувати значення підписаного пакету документів. Вони вперше в історії нової Росії включили в назву головного президентського указу із усього пакету згадку «про реформування» ЗС РФ. Незважаючи на формальність запропонованих заходів, які більше походили на виправдання існування структур МО, відповідальних за реформування ЗС, президентські укази надавали певні підстави для подальших дій.

Починаючи з жовтня 1993 р., після остаточного розпуску Верховної Ради РФ до липня 1997 р. процес реформування ЗС характеризувався домінуванням президентських та урядових структур. Президент Б. М. Єльцин тяжів до вирішення проблем військового будівництва за рахунок коштів самих ЗС. Крім того, в самому вищому військовому керівництві також існувала

розбіжність відносно прийняття планів реформи: П. С. Граčov виступав за реформування ЗС, їх реструктуризацію, І. М. Родіонов — за загальну реформу оборонної сфери. Останній в своїх поглядах був ближче до підходів Верховної Ради, ніж до бачення реформування армії президентом РФ, Радою оборони та наступним міністром оборони І. Д. Сергеевим. Фактично подібне розмаїття ніщо інше, як різне бачення суті реформи. Тобто, за п'ять років влада і суспільство так і не спромоглися дійти єдності стосовно перетворень у військовій галузі. Остаточні рішення щодо військової реформи приймалися безпосередньо у вищих урядових колах та близькому оточенні президента Росії. Це визначило характер самої реформи, реформи зверху (в інтересах вищого політичного керівництва, військового командування та урядової бюрократії). Якщо найбільш активно питаннями військової реформи у 1992–1993 рр. займалися Верховна Рада та Міністерство оборони, то у 1994–1996 рр. — комісія з оборонної безпеки Ради безпеки РФ та Міністерство оборони, у 1996–1997 рр. — Рада оборони РФ та Міністерство оборони.

Та, незважаючи на значні кошти, що вкладались в будівництво ЗС, в 1992–1997 рр. армія поступово втрачала технічні, фінансові та ідеологічні засади існування, престиж в суспільстві та перспективи на майбутнє, а намагання поспіхом вирішити ряд окремих питань військового будівництва не мали успіху.

Джерела та література

1. Баранец В. Ельцин и его генералы. Записки полковника генштаба. — М.: Совершенно секретно, 1998. — 544 с.
2. Военная доктрина Российской Федерации. — М., 2004. — 32 с.
3. Военная реформа: оценка угроз национальной безопасности России / под общей ред. Г. А. Зюганова. — М.: РАУ-университет, 1997. — 87 с.
4. Ефимов Н. Армия, общество, реформы // Свободная мысль. — 1995. — № 9. — С. 32–43.
5. Известия. — 1997.
6. Красная звезда. — 1995.
7. Красная звезда. — 1996.
8. Красная звезда. — 1997.
9. Кругов М. Тайны военной реформы. Заметки менеджера. — М.: ДеКА, 1998. — 110 с.
10. Об обороне. Закон Российской Федерации // Социальная защита военнослужащих и сотрудников правоохранительных органов. — М.: Обозреватель, 1995. — С. 34–43.

11. О воинской обязанности и воинской службе. Закон Российской Федерации // Социальная защита военнослужащих и сотрудников правоохранительных органов России. — М.: Обозреватель, 1995. — С. 44–67.
12. О первоочередных мерах по реформированию Вооруженных Сил Российской Федерации и совершенствованию их структуры. Указ президента Российской Федерации // Красная звезда. — 1997. — 19 июля.
13. О Совете обороны Российской Федерации. Указ президента Российской Федерации 25 июля 1996 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. — 1996. — № 31. — Ст. 3699. — С. 7581–7687.
14. Плотников В. А. Реформа армии: проблемы комплектования // Военная мысль. — 1998. — № 1. — С. 8–10.
15. Российские Вооруженные Силы в чеченском конфликте. Анализ, итоги, выводы. — Париж-М., 1995. — 210 с.

M. P. Sukhushyn

EVOLUTION OF THE REFORM OF THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION 1993–1996: POLITICAL ASPECT

Analyzed the influence of domestic factors on military construction in the Russian Federation in 1993–1996 years. Showing approaches to reforming the army of state structures and individual politicians. A mechanism of decision-making on the reform of the armed forces.

Key words: *Military reform, the Supreme Council, the President, the Ministry of Defence.*

М. П. Сухушин

ЭВОЛЮЦИЯ РЕФОРМЫ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 1993–1996 ГГ.: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Проанализировано влияние внутриполитических факторов на военное строительство в Российской Федерации в 1993–1996 гг. Показаны подходы к реформированию армии государственных структур и отдельных политиков. Выявлен механизм принятия решений относительно реформирования вооруженных сил страны.

Ключевые слова: *военная реформа, Верховный Совет, президент, Министерство обороны.*